

3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Теорія держави і права / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
5. Діордіца І. Класифікація інформаційних прав і свобод людини і громадянина. Підприємництво, держава і право. № 7 2016 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/07/20.pdf>
6. Снытников А.А. Информация как объект гражданско-правовых отношений: Автореф. дис. канд. юр. наук. 12.00.03 / Академия МВД России. – СПб., 2000. – 21 с.
7. Кохановська О.В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юрид.наук: 12.00.03. – Київ, 2006.
8. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року. – К., 1999. – 19 с.

**Ключові слова:** інформаційні права, інформаційне суспільство, право на інформацію.

**Ключевые слова:** информационные права, информационное общество, право на информацию.

**Key words:** information rights, information society, right to information.

### **ДАВИДОВА ІРИНА ВІТАЛІЙНА**

Національний університет «Одеська юридична академія»,  
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, доцент

### **ДО ПИТАННЯ ПРО ТРАНСФОРМАЦІЮ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОЧИН» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Використання інформаційних технологій при підготовці та укладенні правочинів зумовлюють виникнення деяких проблеми, пов'язаних з даним процесом. Аналіз практики свідчить про помітні зрушення в бік спрощення укладення правочинів. Так, з'явилася можливість вчиняти договори та інші правочини в електронній формі, яка передбачає фіксацію умов угоди не на папері, а за допомогою електронних документів, ознайомлення з якими обов'язково має супроводжуватися використанням спеціального обладнання.

Однак внаслідок поширення інформаційних технологій (зокрема, таких як блокчейн) та програм (таких як «смарт-контракт» тощо) та їхніх відчутних переваг йдеться не лише про удосконалення порядку укладення угоди, а про зміну самого розуміння сутності правочинів. Проблема, що постає перед цивілістикою, полягає в адекватному реагуванні на цей виклик інформаційного суспільства та встановленні засад бачення категорії правочину в умовах сьогодення.

Зазначимо, що категорія правочину не була відома давньоримській юриспруденції, однак реально вона широко використовувалася як права форма опосередкування відносин торгового обігу в Стародавньому Римі. Не використовуючи самого узагальненого терміно-поняття «правочин», що є цілком природним з огляду на казуїстичність правової системи Стародавнього Риму, правознавці класичної та посткласичної доби, використовуючи можливості преторського права, натомість, створили логічно структуровану систему контрактів, які були найбільш поширеним видом правочинів. Вітчизняні дослідники категорії правочину зазначають, що багато видів договорів були рециповані середньовічними правовими системами, а потім пристосовані до нових умов і збереглися в сучасному праві. Однак, вже тоді юридично значущими діями суб'єктів права, які можуть створювати юридичні права та обов'язки (тобто, правочинами в їх сучасному розумінні) визнавалися не лише певні контракти (договори цивільного права), але й інші правомірні цілеспрямовані дії (наприклад, складання заповіту, ведення чужих справ за відсутності доручення тощо), для позначення яких використовувався термін «правочин». Більш того, деякі відомі романісти, наприклад, І.Б. Новицький вважали, що в римському праві говорилося не про контракти, а саме про правочини, для позначення яких використовувався термін *negotium* [1].

На підтвердження тези про виникнення та поширення категорії правочину у приватному праві Стародавнього Риму пошлемося далі на методологічні підходи до визначення підстав виникнення зобов'язань за Римським приватним правом.

На сучасному етапі розвитку людства цивілізаційні, економічні та політичні зміни, реалії постіндустріального суспільства потребують створення нового та оновлення існуючого юридичного інструментарію для опосередкування суспільних відносин у різноманітних сферах людського буття.

Зокрема, це стосується і концепції правочинів, котра в умовах інформатизації суспільства та формування цифрового середовища, може розглядатися, на нашу думку, з двох позицій: традиційного підходу та нового (інформаційного) підходу.

«Традиційними», на наш погляд, можна вважати правочини, правове регулювання яких відбувається відповідно до засад, встановлених у чинному цивільному законодавстві (ЦК України), зокрема, чітко визначені умови дійсності, основи тлумачення, наслідки недійсності тощо. Стосовно правочинів такого роду існує цивілістична доктрина, сформована стала судова практика. «Традиційні» правочини можуть укладатися в конклюдентній, усній та письмовій формах; письмові правочини можуть бути завірені нотаріально та підлягати державній реєстрації. Письмові правочини супроводжується підписами сторін, а до недавнього часу для юридичних осіб обов'язковим було й використання печаток. Нещодавно остання вимога була вилучена з редакції ст. 207 ЦК України, що свідчить про прагнення законодавця спростити документообіг у сфері торгового обороту та адаптувати національне законодавство у цій

галузі до тенденцій розвитку сучасного приватного права, оскільки в багатьох країнах світу використання печаток вже давно не є обов'язковою вимогою при посвідченні документів. За висновками експертів, альтернативою є застосування подвійного підпису, що зменшує ризики підробки, водночас забезпечує більш кваліфікований підхід до прийняття рішень. [2]

Формування інформаційного, цифрового суспільства справило вплив і на «традиційні» правочини (тобто, правочини у їх традиційному розумінні). Так, наразі існує визнана законодавством можливість укладати правочини не лише традиційним способом, але й за допомогою електронних засобів. Це певною мірою впливає на умови та порядок вчинення правочинів, визначення їх сторін, наслідки невиконання тощо, але, практично, не змінює саме розуміння їхньої сутності. Фактично йдеться про використання традиційної юридичної категорії у нових умовах буття суспільства.

Більш важливі зрушення, але також на базі «традиційного» розуміння категорії правочину, відбуваються у процесі формування інституту електронної комерції. Тут слід зазначити, що, хоча ринок електронної комерції в Україні фактично сформований давно, але за відсутності спеціального правового регулювання, електронні правочини вчинялись, як правило, на основі публічної оферти, до якої приєднується інша сторона договору, зазвичай, шляхом вчинення конклюдентних дій. Наразі продаж товарів, надання послуг у Мережі відбувається саме так [3, с. 240]. Істотні зміни у цій сфері відбулися з прийняттям Закону України «Про електронну комерцію», розробленого з метою гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу – Директивою 1999/93/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 1999 р. про рамки Співтовариства для електронних цифрових підписів. Зазначений Закон легалізував такі поняття, як «електронна торгівля», «електронний правочин», «електронний договір» тощо та врегулював порядок укладення електронних договорів. Зазначимо, що з аналізу сформульованих понять видно, що фактично, йдеться про правочини у традиційному їх розумінні, оскільки змінюється лише характер спілкування сторін, спрощення вимог до оформлення правочинів тощо.

Разом із тим, слід звернути увагу на існування наразі нового типу правочинів, що формується в інформаційному суспільстві. До цього типу, на нашу думку, мають бути віднесені правочини, котрі сутнісно пов'язані з використанням інформаційних технологій. Із врахуванням цієї їх особливості вони можуть іменуватися «ІТ-правочини».

«ІТ-правочини» можна визначити як дії суб'єкта цивільного права, що вчиняються у сфері застосування інформаційних технологій та за допомогою останніх, і спрямовані на встановлення, зміну, припинення цивільних прав та обов'язків.

Розглядаючи «ІТ-правочини» у системі правових категорій інформаційного суспільства, до нього, передусім, можна віднести дії вчинені за допомогою платформи блокчейн. У світовій практиці вже є чимало

прикладів успішного укладення правочинів (зокрема, договорів) за допомогою технології розподіленого реєстру. Такі договори отримали назву смарт-контрактів (smart contracts). Не зупиняємось тут на їхній характеристиці, оскільки це є темою самостійного дослідження, але скористаємось нагодою зазначити, що це революційна технологія, котра тільки ще починає апробуватися, однак, на думку експертів, є дуже перспективною.

Отже, аналіз походження, формування та перспектив розвитку категорії правочину дає можливість зробити висновок, що, сформувавшись в основних своїх рисах ще у Римському приватному праві, правочини наразі слугують одним з найважливіших елементів правового механізму буття суспільства.

Разом із тим, в інформаційному суспільстві концепція правочинів зазнала відчутних змін, фактично розділившись на два розгалуження: «традиційні правочини», які ґрунтуються на класичних засадах розуміння цієї категорії, і IT-правочини, котрі сутнісно пов'язані зі сферою буття та використання інформаційних технологій.

У свою чергу, доцільно розрізняти два види IT-правочинів: IT-правочини, тобто, ті правочини, що є діями суб'єктів цивільного права, але не можливі (не існують) поза IT-сферою взагалі, і які можуть бути вчинені за допомогою різних платформ (зокрема, платформи блокчейн), що за своєю природою є цивільно-правовим полем; традиційні за сутністю правочини, які пов'язані з IT, вчиняються за допомогою інформаційних технологій, сюди відносимо: електронні за формою правочини та такі, що пов'язані з використанням різного роду електронних засобів для їх вчинення.

Категорія правочину переживає нову фазу розвитку, переломний момент, який має відбутися не лише в сфері технічного забезпечення можливостей такого укладення правочинів та правового регулювання останніх, але й у свідомості кожної людини.

### **Список використаної літератури:**

1. Новицкий И. Б. Недействительные сделки // Вопросы советского гражданского права. – Изд-во АН СССР, 1945.
2. Барщук І. Застосування подвійного підпису документів захистить краще, ніж печатка. – Режим доступу : <http://legalans.com/articles/publications/7873-zastosuvannya-podvynogo-pdpisu-dokumentv-zahistit-krasche-nzh-pechatka.html>
3. IT-право: теорія та практика : навч. посібн. [авт. кол.] ; за заг. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонові. – Одеса : Фенікс, 2017. – 472 с.

**Ключові слова:** правочин, договір, інформаційні технології, інформаційне суспільство, IT-правочин.

**Ключевые слова:** сделка, договор, информационные технологии, информационное общество, IT-сделка.

**Key words:** deals, contract, information technologies, information society, IT-deals.